

December 1992

Medlemsblad för HEDESUNDA HEMBYGDSFÖRENING

Oanade skådespelartalanger avslöjade medlemmar i hembygdsföreningarna i Hedesunda och Österfärnebo då de deltog i sommarens skådespel i Älvkarleö. I tablåer visades fallens historia från forntid till nutid. Bönder från våra båda socknar rev på 1400-talet ned de dammbyggnader som skulle hejda laxens vandring upptill fjärdarna i våra bygder. De ville slå vakt om sin laxfångst. På bilden ses främst Sven-Olof Rask i spetsen för de upproriska. Hans uppsyn tyder på stor inlevelse i rollen. Ev upprepas spelen nästa sommar.

Midsommarbrottningarna i Hedesunda

Institutionaliserade tävlings-platser för idrott av samma typ som islänningarnas Fangabrekka var inte vanliga i det svenska bondesamhället. Men när det gäller brottning finns det faktiskt exempel. I L. E. Åhrmans "Beskrifning öfver provinsen Gestrikland" från 1861 finns följande passus rörande Hedesunda socken:

Aftonen före midsommardagen samlar sig efter gammal sedvana den manliga delen af denna sockens ungdom på åsen norr om Brunns by, der brottningar företagas, som någon gång ej aflöpa utan bräckta armar och ben (Åhrman 1861, s 27).

I fanjunkaren Fredrik Winblad von Walters "Helsingeminnen" från 1910 förs denna tradition långt tillbaka i tiden. Han skriver:

Hedesunda är genom sin ålder, fornminnen och folkseder den märkvärdigaste af Gestriklands socknar. Ända till för 30 år sedan samlades där ungdomen från Hedesunda-heden till täflingar i brottning och idrott. Det gick till alldeles lika där som vid de forna tävlingarna på lekvalLEN i Forssa. Den som kunde fälla sin motståndare två tag af samtliga tre, han hade vunnit, och lyckades han fälla sina medtävlare på samma sätt så blef han "kung". Den sista som blef "kung" på Hedesunda-heden hette Löf och var soldat i början af min tjänstetid (Winblad von Walter 1910, s 75).

Enligt Winblad von Walter går hedesundabrottningarna tillbaka till i varje fall början av 1600-talet, kanske mycket längre. En student vid namn Olof Jonasson Albogius, född 1612 i bondbyn Ålbo efter vilken han tog sitt namn, skulle 1630 ha blivit "kung" i mid-sommarbrottningen. Denne

Albo-gius kallas av Winblad von Walter för Hedesundas förste student, vilket han blev 1629, året före kungavärdigheten. Albogius blev med tiden kyrkoherde i Rogsta i Hälsingland, där han 1685 lät sig efterträdas i ämbetet av sonen Olof och där han dog 1689 (Uppsala ärkestifts herdaminne, del 2, 1843, s 418).

Winblad von Walter skildrar såväl Albogius som hans söner och sonsöner som kraftkarlar. Albogius sex döttrar kallade sig Albogia efter fadern, medan, märkligt nog, de två sönerna använde moderns flicknamn, Kanik. Om sonen Olof Kanik sägs i herdaminnet att han "öfverföll flera gånger sedermera Prosten O Broman i Hudiksvall från predikstolen med skällsord" (Herdamminnet 1843, s 419). Det hör då till bilden att Olof Broman, Hälsinglands store utforskare på 1700-talet, författaren till "Glysis-vallur", var Kaniks systerson och Albogius dotterson. En tid var Broman vice-pastor i Rogsta, som ligger strax utanför Hudiksvall, möjligen var det då han ådrog sig Kaniks missnöje. Av denne Kaniks egna söner blev för övrigt några officerare i Karl XII:s armé.

Vilken tilltro skall man då kunna sätta till Winblad von Walters uppgifter? Fredrik Winblad von Walter tillhörde en släktgren av jordbrukare och underofficerare vid Hälsinge regemente. Han föddes i Forssa 1857 som son till en sergeant, man kan observera hans jämförelse mellan Hedesunda och "LekvalLEN i Forssa" i citatet ovan. Han blev själv sergeant vid samma regemente och slutade som fanjunkare. I sin ungdom, på underofficersskolan i Karlsborg, var han en mycket lockande gymnast och fäktare och endast alltför dålig skolorunderbyggnad hindrade honom från en karriär vid GCI. På äldre dagar blev han ryktbar i Hälsingland som berättare och skribent, han dog först

1950 (Wickberg 1968). Hans "Helsingeminnen", som i mycket handlar om krigare, jägare och kraftkarlar och deras bedrifter, tycks bygga på muntliga traditioner i landskapet. En god portion götiskt svärmeri finns med i brygden. Man vågar självfallet inte utan vidare ta alla detaljer för riktiga, det förvånande är dock de många exakta uppgifterna, t ex om just Hedesundabrottarna på 1600-talet. Rimligen bygger författaren här på en levande släkttradition. Hans egen födelseort Forssa ligger också tämligen nära såväl Hudiksvall som Rogsta.

"Den siste som blef 'kung' på Hedesundaheden hette Löf och var soldat i början af min tjänstetid", skriver Winblad von Walter. Efterson brottningarna upphörde på 1870-talet och Winblad von Walter blev volontär vid Arbrå kompani 1876 bör den åsyftade knekten ha varit Per Löf, tidigare Per Andersson, född i Hedesunda 1841 och antagen som soldat 1861. Han bodde i Västbyggeby, Gräsbäcken, Hedesunda och var i trettioårsåldern på 1870-talet, då han skall ha blivit "den siste kungen".¹

¹ Uppgifterna om Löf är hämtade ur Generalmönsterrullorna för Helsingeregemente, Krigsarkivet, Stockholm. Jfr även följande utdrag ur en intervju med Winblad von Walter, som Lars Madsén gjorde 1947 och som han redovisat i Hälsingerunor 1951 (Madsén 1951). Där säger Winblad von Walter om sin ungdoms brottare: "De var duktiga brottare, fria i kragafång och midbrott, som de kalla hedesundakast. Kragtag då tar de i kragen, man kan rycka åt sig och ta en släng åt sidan, vilket som helst. Kragfång, då kniper de om rygg. Det kan kallas livtag, antingen med höger bakpå om midjan och vänster fram

eller tvärtom, man kan ta det avigt också. Det är den fornnordiska brottningen, den är så gott som utdöd nu. Nr 43 Per Löf var den siste hedesundakungen på Hedesunda hed" (Madsén 1951, s 141, min kursivering).

Den äldsta kända lokalen för brottningsarna i Hedesunda var Lurberget, varifrån brottartermen "lurbergstag" härstammar. Lurberget gör knappast riktigt skäl för namnet utan är en större bebyggd kulle eller ett slags bred höjdplatå centralt belägen i Hedesunda socken. Senare flyttades brottningsarna ner från höjden till Hjortas gårdsplan i Brunn by och därifrån till Lundgrens i Brunn. Båda dessa gårdar ligger tätt intill Lurberghöjden. Här höll man på med brottningen tills tävlingarna upphörde på 1870-talet.

Olof Nilsson Oppåker har i "Från Hedesunda" 1923 lämnat en minnesberättelse från midsommarbrottningsarnas slutskede:

Om midsommarkvällen samlades socknens ogifta manliga ungdom på den s k Midsommarplatsen i Brunn. Man ställde upp sig i en vid rin inuti

vilken en mansperson gick och med en påk sköt undan dem, som trängde sig för långt in. Ett par småpojkar på sju eller åtta år gingo in i ringen och började brottas. Den, som blev beseegrad, gick undan, och den andre fick en starkare och äldre motståndare. Så gick det undan för undan, och den som blev den siste segraren, beryktades vida omkring som årets kung eller husbonde - Hedesundakungen. Midsommarbrottningen i Hedesunda tycks ha varit känd över stora delar av Gästrikland. Ända från Gävle kom folk farande för att se på. Mellangårdsmorfars bror, Erik Larsson, var "kung" hela fem år i rad. Sedan brottningen urartade till slagsmål, förbjöds den av myndigheterna (Från Hedesunda 1923, s 52f).

Denna skildring kan ställas mot uppteckningar om Hedesundabrottningsarna i traditionsarkiven i Stockholm och Uppsala, gjorda på 1930- och 1940-talet. I stort sett styrker dessa berättelsen från 1923. Utan motsvarighet i andra uppteckningar är uppgiften om hur publiken tränger på i en rund ring och hur en funktionär med en påk söker hålla ringen öppen. Det paradoxala uttrycket "ring" för en

fyrkantig repinhägnad arena för boxning har säkert uppstått ur en sådan "mänsklig" ring av åskådare. Påken som domarens vapen att hålla åskådarna borta kan jämföras med uppgifterna om en piska eller käpp (eller t o m stekpanna) i samma funktion i Bretagne och Cornwall.

Ett stående inslag i uppteckningarna från Hedesunda är att man började tävlingen med att småpojkar möttes, varvid segraren gick vidare och fick ta sig an nya och starkare motståndare. Intressant i berättelsen från 1923 är också synonymen till att bli "kung" - att bli "husbonde". Det heter i en uppteckning från 1930, där det talas om brottaren Sun-Gustaf i Hedesunda: "Men Sun-Gustaf ville inte bli någon husbonde på brottningsplatsen, så han brottas aldrig med mer än en eller två" (ULMA 2708:1). Sun-Gustaf hade alltså inga ambitioner att bli "kung" eller "husbonde". Att uttrycket "husbonde" för mästare inte är lokalt framgår av en uppteckning från Asker i Närke 1928: "Sagesmannen sade, att man aldrig såg någon 'husbonde' i fråga om brottnings, d v s ingen segrare fick länge gälla för mästare, ty alltid blev han i sin tur besegrad av en annan o s v

undan för undan" (ULMA 1914:3).

För att vinna i brottningen i Hedesunda fick man inte använda kragtag eller benknep (ULMA 17436, Hedesunda 1945). Det bör alltså ha varit fråga om ren livtagsbrottning. Enligt citatet från Winblad von Walter skulle man vinna två kast av tre. Att man tog flera tag i rad bekräftas i upp-teckningar: "Tre gångers skåll döm få döm unnör så, innas hä va klart, o då skåll dä hurras" (ULMA 17436). "Iblann damp döm bå två. Men han, söm kom unnär förlora" (ibid.).

Riktigt starka brottare kunde erövrå kungavårdigheten flera år i rad, som Erik Larsson i citatet från 1923. "Och så talade de om, att den som midsommaraftonen och midsommar dagen stod på benen och ej blev nedtryckt av någon under brottningsstävlingen kallades för kungen och den benämningen och vårdigheten fick han behålla till nästa midsommarbrottning. Stod samma person då också så kallades han för två-års-kungen. Stod han för 3:dje midsommarbrottningen var han tre-års-kungen. Jag har hört talas om sexårskung, och det ansågs, och får väl fortfarande anses som en tusan till karl".² Att kungavårdigheten var erkänd och eftertraktad bör framgå av följande berättelse:

Aldrig glömmet någon, hur det var det år, då Sved-Jonas blev "kung" på midsommar-platsen. Det var år 1845. Då var det en präst i Hedesunda som hette Kihlström. Han gick till brottningsplatsen på midsommar dagsmorgonen och frågade: "Vem tänker bli 'kung' i år?" Då steg Sved-Jonas fram och sade: "Jag". Prästen sade: "Gör då färdigt dina 'kast' och sen följer 'kungen' med mej till kyrkan och firar Herrens gudstjänst för att inviga sig i sin vördighet."

Jonas gjorde det ena 'kastet' finare än det andra, och snart låg alla motståndarna där. Då steg prästen fram och sa: "Är det nån mer, som vågar sig fram emot Jonas?" Ingen vågade och så blev Jonas krönt till "kung" det året och avtågade från platsen tillsammans med prästen i stor ära (ULMA 2708:2, Hedesunda, 1930).³

Midsommarbrottningarna i

Hedesunda upphörde på 1870-talet. Anledningen tycks ha varit att kampen urartade, det berättas också om dödsfall. Riktigheten i detta har jag dock inte kunnat belägga. Gävlepressen från tiden nämner i varje fall intet därom.⁴

Som framgick av Olof Nilsson Oppåkers berättelse från 1923 kom folk långväga ifrån för att se på midsommaraftonens brottningar i Hedesunda. Ryktet tycks ha förstörat dessa tävlingars märkvärdighet. Fiskaren Janne Vall-ström, född i Valbo 1865, tycker sig se bestående men hos den manliga befolkningen i Hedesunda:

För en 35 - 40 år sedan var jag en söndag över till Hedesunda kyrka och hörde prästen. Vad som jag då särskilt fäste mig vid var att de flesta karlarna som jag såg på kyrkbacken, var på ett eller annat sätt vanföra, på så vis, att om de icke hade något fel på armarna och såg skröpliga ut. En del kom till och med på kryckor. Och då inte fruntimrerna hade några synliga skavanker, måste jag fråga mig för hur det hängde ihop, och fick det beskedet att hela krymplingsamlingen under sin bästa krafts dagar varit med och blivit fördärvade under midsommarbrottningarna på Bälgekastbacken.⁵

Att brottningen skulle ha haft denna armé av vanföra på sitt debetkonto förefaller inte helt trovärdigt. Intressantare är då tävlingarnas ryktbarhet i en tid av obetydligt institutionaliserad idrott. När man möter uppgifter om midsommarbrottningar även från Älvkarleby, tre mil fågelvägen från Hedesunda, nära Dalälvens utlopp i havet, skall det ses som ett resultat av påverkan från Hedesunda-tävlingarna. Också från Torsåker, tre mil väster om Hedesunda, omtalas institutionaliserade brottningar.

Dat finns mycket få exempel på organiserade återkommande idrottstävlingar i det svenska bondesamhället. Ett exempel är det gotländska våget. Ett annat är midsommarbrottningarna i Hedesunda, som tycks ha mycket hög ålder

och vars ursprung är dunkelt.⁷ Intressant är att tävlings-brottningen i Hedesunda senast under 1800-talet förefaller ha spritts till några närbelägna socknar, i varje fall till Älvkarleby i norra Uppland.

⁷ En sägen berättar om hur två forntida drottningar i bygden, Drottning Ingavara och drottningen på Säljaudden, lät välja var sin stark brottare att tävla för sin räkning i ett envig. På den plats i Hedesunda, där denna brottning skall ha ägt rum, blev det sedan enligt sägnen sed att ordna brottningar varje midsommar.

(Ovanstående artikel är ett utdrag ur en uppsats i tidskriften Rig nr 4 1991, "Brottning som folklig lek" av Mats Hellspång.)

Arbetet ombord på Laxen

Från 1899 och ända fram till nedläggningen 1971 trafikerades sträckan Gävan-Färjesundet av ångbåten *Laxen*. Under senare år assisterades *Laxen* av två mindre båtar, *Ymer* och *Axel* som båda drevs med dieselmotorer, men dessa skötte till största del smärre arbetsuppgifter vid sidan av den egentliga flottdragningen.

Tidigare under 1900-talet arbetade som regel fem personer ombord på ångbåten. Men som en följd av ökad mekanisering reducerades så småningom antalet och mot slutet av flottningsepoken återstod tre man. *Skepparen* manövrerade båten och hade i egenskap av lagbas ansvar för arbetsledningen. Direkt ordergivning var dock mer sällsynt. Var och en hade noga avgränsade arbetsuppgifter som vanligtvis sköttes utan inblandning från andra. *Tunnkastaren* utförde det tyngre arbetet på däck. *Tex* föll det på hans lott att koppla fast och lösgöra flot och även att haka fast tunnor på spellinan så att denna inte skulle sjunka till botten. *Maskinisten* hade sitt ansvarsområde under däck, där panna och maskiner fanns.

Om vi ser till arbetsmiljön ombord i ett längre tidsperspektiv, var det särskilt maskinisten, eller eldaren som han tidigare kallades, som upplevt stora förändringar. Längst fram i tiden var det just eldningen som präglade hans dag. Helmer Öhman, som arbetat över 50 år ombord på *Laxen*, kunde berätta om detta:

Det var viktigt att hålla fyr i pannan så att trycket inte gick ner och maskinen förlorade kraft. Det gick hur lätt som helst sedan vi fick olja installerad, men före kunde det vara besvärligt om det regna

mycket och veden vart sur. Då fick man stå och klyva veden grant.

På sommaren klädde jag mig mycket tunt, men man var ändå tvungen att ha tjocka byxor för annars brände man sig. Det var ju en stor ugn och sen två meters travar inlagda. Han var full jämt och alldeles hemskt het. Efter 1946, då dom gjorde om båten och byggde ett däck, då blev det ännu värre med värmen. Jo, det vart hett så alldeles förfärligt. Men sen med olja, vet du, då kunde man vrida på och sen gick man upp på däck och svalka sig. Det blev jädligt bra det där med oljeeldning.

Oljeeldning installerades 1958 och det blev därmed lättare att arbeta under däck. Dock kvarstod många arbetsmoment som måste skötas med stor noggrannhet för att maskinerna skulle klara av de stora påfrestningarna. Följande detaljrika skildring från ett besök under däck år 1969 ger oss en god inblick i förhållandena på senare tid:

Klockan 6.00 kommer maskinisten på moped, ställer in mopeden i en bod och går med matsäcken till båtbyggnaden. Han låser upp båten, dörren till styrhytten, dörren till maskinrummet samt ett par andra ställen. Skruvar på ett par kranar och ventiler. Allt tycks gå efter ett särskilt mönster. Han går ned till maskinrummet. Ångtrycket har sjunkit till 3 kg cm² från kvällen innan. På en metallråd har han i ena änden fäst en liten trassel-sudd. Maskinisten fyller på brännolja i en gammal kaffekopp och doppar trasselsudden. Därpå tänds han suddens och sticker in den i pannan och släpper på olja i oljebränningsaggregatet, vilket ge-

nast tänds och brinner med ett starkt brus. Han tar ut suddens och släcker den. Justerar lågan i pannan. Övergår till maskinen, som hans smörjmedel mässingskanna på en mängd ställen. Han fyller även på olja i några smörjkoppar och använder då en emaljerad kaffepanna. Fyller i sin tur kannorna ur en större dunk, som finns nere i det gemensamma maskin- och pannrummet.

Han tittar ibland på ångtrycksmätaren. På golvet kring maskinen är dagstidningar utlagda, som suger upp olja som spills från maskinen. Det finns några buntar med tidningar i reserv.

Fjärdarna i nedre delen av Dalälven är förhållandevis grunda, vilket gjorde att det inte gick att använda stora bogserbåtar som själva drog timret. Floten transporterades istället med hjälp av en spelmotor. I det följande skall vi med hjälp av detaljerade och tidsbestämda observationer följa händelseförloppet en tämligen typisk arbetsdag på *Laxen*, den 5 september 1969. Besättningen har just samlats och man väntar på en förman som tillfälligtvis skulle följa med *Laxen* en stund på förmiddagen:

Kl 7.02 säger S något om förmannen och att han inte väntar längre på honom. Man gör loss båten och far ut. Det är S som manövrerar båten. Förmannen kommer i bil med en medhjälpare på en av de andra båtarna. Denne medhjälpare bor hos förmannen. De andra två båtarna far också ut så gott som samtidigt. Det är grunt och kräver kännedom för att man skall kunna ta sig fram utan att gå på grund. Det är dessutom lågt

vattenstånd. Båtarna körs t ex på ett ställe alldeles i vasskanten i ett sund. Där är också ett märke av vitmålade brädor uppsatt. Man far mot magasinet.

Kl 7.20. Framme vid magasinet. Man skall nu göra i ordning en bom och får då hjälp även av de två andra båtlagen. Bakre änden av bommen kopplas ihop samtidigt som man drar för en stoppläns så att virke inte kan komma ut på drift. Detta arbete utförs av den mindre motorbåten. H ror ut från Laxen med roddbåt och gör lös bommen från fästena. M dricker kaffe. H avvaktar i roddbåten med att göra loss från ett par ställen.

Kl 7.50. Spellinan krokas i bommen som bogseras något. H kopplar lös de sista fästena. Ror tillbaka till Laxen och lägger fast roddbåten. Ångbåten körs mot första moringen medan spellinan löper ut. Först en tunna, en andra och efter ytterligare en bit en tredje tunna kopplas på spellinan och kastas i vattnet för att bära upp denna.

Kl 8.00. Krokar i moringen. S kopplar från propellerdrift till maskinen, som driver speltrumman. H tar efter hand, som de kommer till båtaktern, de utkastade tunnorna. Han använder en krok och lyfter tunnorna i en ögla. Ställer tunnorna på däck, öppnar låset i patentkopplet och lyfter bort tunnan till dess plats efter relingen.

Kl 8.15. Bommen inspelad, kör mot andra moringen medan spellinan löper ut med tre tunnor i.

Kl 8.20. Krokar i andra moringen. Spelningen börjar. S tar upp första tunnan. H dricker kaffe. M tar upp andra och tredje tunnan.

Kl 8.35. Inspelat, man far mot tredje moringen.

Kl 8.40. Krokar i tredje moringen.

Kl 9.00. Inspelat. Spelet löper ut med fem tunnor på linan. M dricker öl.

Kl 9.05. Krokar i fjärde moringen. Spelningen börjar.

Dubbelkast, d v s större avstånd mellan tredje och fjärde moringen. H äter macka, dricker surmjölk och sedan kaffe, som han har med sig i en termos. S har varmt pannkaka i en matdosa på ångpannan. Han brer en hård macka, lägger rökt fläsk på, dricker mjölk, sedan kaffe från termos. M kommer upp från maskinrummet där han varit större delen av tiden, äter macka, dricker vidare på ölen (klass II A) som han påbörjade tidigare. Äter mat ur termos, dricker kaffe till. Man drar sticka om vem som skall ro efter vatten från en källa. M förlorar.

Kl 9.40. Inspelat. Far mot femte moringen. Spellinan löper ut.

Kl 9.45. Krokar i femte moringen. Spelar in.

Kl 10.05. Inspelat. Krokar loss och far mot den sjätte moringen.

Kl 10.10. Krokar i sjätte moringen. Spelningen börjar. M ror iland efter färskvatten. S läser på förpackningen till pulvercitrondricka. Han talar om att de brukar dricka sådan. Han håller pulvret i en plastflaska och går därefter ner i maskinrummet.

Kl 10.20. M tillbaka med vatten. S tar emot vattnet och slår på vattnet i flaskan med citronpulvret. Alla dricker saft. S bjuder. Högtidligt.

Kl 10.35. Inspelat. Krokar loss, far mot sjunde moringen.

Kl 10.40. Krokar i sjunde moringen. Dubbelt kast med fem tunnor på linan.

Kl 11.15. Inspelat, Krokar loss, far ut med linan förbi färjestället. Färjan kan inte gå förrän man passerat med bommen. En tankbil kommer men vänder och körs en annan väg när föraren uppmärksammar att timmerbommen är för sundet.

Kl 11.20. Krokar i sista moringen.

Kl 11.30. H ror ut till bommen. S tar upp tunnor. H håller sig i bommen.

Kl 11.35. Bommen spelad så långt som möjligt men utan att gå igenom sundet. M krokar loss från moringen. Spelar in en sista bit samtidigt som man drar med propellrarna. Därvid dras båten sakta bakåt och bommen framåt. M tar upp den sista tunnan. Spellinan krokas loss från bommen, båten vänds och körs genom virket i bommen.

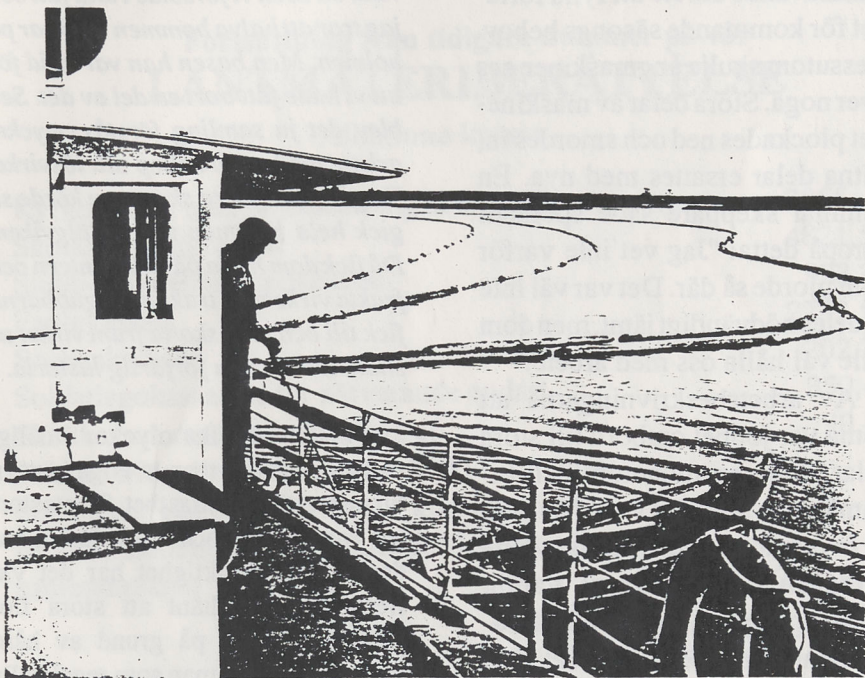
Kl 11.45. Vid bommens bakre del. Båten vänds, spellinan krokas i bomlänsen och båten körs tillbaka genom virket medan spellinan löper ut. Kör i båge genom virket. För att spellinan då inte skall fastna i virket drar S då och då åt speltrumman så att linan inte löper ut så snabbt. Den sträcks då och liksom springer över virket. M kopplar på två tunnor på linan.

Kl 11.55. Krokar i den sista moringen på nytt. Börjar spela. "Nu tar vi förfriskningar igen, det här är hälsan det" säger S och bjuder frikostigt av saften. S tar in en tunna. H, som fortfarande är i roddbåten, fäster bomlänsen med ett lås i en wire från en stenkista. Detta för att virket skall gå rätt väg.

Kl 12.15. Bommen har dragits förbi färjan och denna går genast. Spelar och kör med propellerna samtidigt. Det senare för att skjuta bort virke. Krokar loss från moringen. Bomlänsen öppnas. Båten körs vidare och bogserar länsen. Virket följer med en bit men länsen blir mer och mer fri från virke.

Kl 12.35. Båten med länsen på släp svängs tillbaka sedan länsen blivit fri från virke. Man kör sedan genom virket.

Kl 12.50. Länsen har dragits genom virket i bommen. S styr in mot land strax intill färjestället. H väntar där och hjälper till att fästa båten. S stoppar maskin och M slår av oljeaggregatet till ångpannan. Det blir tyst när bruset från lampan försvinner. "Å, så ljuvligt" säger S. Matpaus. H och M vid bordet inne i styrhytten.

Hedesundafjärden.
Oljelund. 1969.

Kl 13.40. H säger "nu låser jag upp" var på han går iland till den oljetank som finns där vid tilläggsplatsen. Under tiden tar S tankningsslangen, som ligger på kistan vid vilken båten är lagd. Han skrivar bort tanklocket, fyller först ena tanken, därefter den andra. H låser åter tanken. Man hjälps åt att göra båten klar för avgång. M tänder i pannan. S tar upp en hink med sjövattnen och tvättar händerna rena från brännolja.

Kl 13.50. Läger loss och far tillbaka till magasinet med tom-länsen. Man har kroat i länsen på mitten så den hänger dubbel. H ger måsarna bullar, tidigare har S givit dem bröd.

Kl 15.10. Framme vid magasinet. Läger fast länsen vid en moring. H arbetar från roddbåten och får hjälp av M som står på akterdäck. Far tillbaka till länsens ändar, krok i dessa och drar dem mot moringen där länsen ligger fäst.

Kl 15.30. Fäster ihop ändarna med länsen högre upp och far därefter mot bryggan där man började på morgonen.

Kl 15.50. Tillbaka vid bryggan.

Sitter i styrhytten och pratar tills de två andra båtarna kommer. Hjälps åt att göra allt i ordning, stänga alla ventiler, sätta lock på skorstenen och låsa alla luckor och dörrar. De tar matväskorna och går iland. Flera karlar kissar genast när de kommer i land. Därefter far de hem.

MONOTONI, TRYGGHET - OCH LITE SPÄNNING. ETT FÖRSÖK TILL KARAKTÄRISTIK AV SJÖFLOTTNINGEN

De som arbetade ombord på båtarna upplevdes säkert flottningen på annat sätt än övriga anställda. De dagliga rutinerna skilde sig mycket från t ex bäckflottning eller skiljningsarbete, där man hela tiden via båtshaken var i direkt beröring med timret.

Men det var inte bara i detta avseende som båtskarlarna utgjorde en grupp för sig. Dygnsrytmen var också annorlunda än vid traditionell flottning, där man var mer beroende av väder, vind och vattenstånd och ibland tvingades arbeta mycket intensivt under kortare perioder. På båtarna däre-

mot påbörjades arbetsdagen som regel vid en bestämd tidpunkt på morgonen, under senare år kl 7.00. Efter diverse förberedelser vid magasinet åkte man iväg med ett flot. Ofta återvände båtlaget på eftermiddagen och utförde därefter en del underhållarbete eller förberedelser för morgondagen. Om transporten av det första flotet gick ovanligt snabbt, t ex på grund av gynnsamma vindförhållanden, hände det ibland att det blev tid över för ytterligare en transport. I sådana fall fick man också ta till övertid för att bli färdig.

Rasterna framställs ofta som gemenskapsladdade situationer i den vanliga flottningen, men så var inte fallet på ångbåtarna. När flotet spelades in kunde t ex skepparen äta en smörgås och dricka kaffe, men samtidigt var tunnkastaren sysselsatt med att plocka in tunnorna som följde med linan mot båten. Om transporten ned till Färjesundet skedde med got tidsmarginal, hände dock inte sällan att man på hemvägen ankrade upp båten i någon vik och åt en gemensam sen middag.

Om manser till årsrytmen skilde sig förhållandena radikalt mellan båtlag och flottare i gemen, där flertalet sällan jobbade mer än en två månader per år. Spelning av timmerflot pågick däremot hela sommarhalvåret, som regel ända fram till isläggningen i november eller december. Eftersom personalen på båtarna arbetade en stor del av året och det var betydelsefullt för Flottningsföreningen att ha tillgång till en rutinerad besättning blev denna tidigt helårsanställd till skillnad från övriga som var säsonganställda.

De som fick arbete ombord på Laxen kände detta länge som ett särskilt privilegium, som gav helt andra levnadsvillkor än den ständiga ovisshet i fråga om förtjänstmöjligheter som gällde för de flesta andra människorna i om-

givningen. Helmer Öhman, som föddes 1899, berättade om fördelarna med att få arbete på ångbåten:

Ögonblickligen som jag sluta skolan så börja jag vara med i flottningsarbete. Ja, inte på ångbåten utan sån där lösflottning, som vi kalla det. Vi höll på ute i åarna som finns här runt om i socknen. Då fick man spela timmer för hand också.

Man höll väl på så där några år och då hade man jobb så länge som flottningen pågick, men sen fanns det inte ett dugg att göra. Men 1917, då börja jag på båten som tunnkastare. Man stod och slog in tunnor på en lina, det var en lång wire på så där en tolvhundra meter som drog flotena. Och då var man tvungen att ha tunnor på den så att den inte skulle sjunka och fastna i botten. Men sen börja jag ganska snart som eldare och dethöll jag på med många, många år.

Det är klart att det vart ju lite annorlunda att jobba på båten än att vara med ute i lösflottningen. Det var nästan roligare där, du vet man fick fara runt lite efter alla åar. Men det var ju fast arbete på båten. Hela vintrarna, förstår du, hade man arbete och det var ju väldigt fint för mig. Nästan alla som bodde ute på Mattön höll ju på med flottning då. Det fanns ju många bifloder där dom hade timmer som skulle ut med vårfloden och det var en jädra rusch! Alla som ville fick jobba. Men sen var det bara att gå iväg. Så fort timret kom ut i stora leden då fick dom försvinna. På så sätt hade jag det bra som hade knog hela tiden.

Under vintersäsongen, när flottningen låg nere, var båtpersonalen sysselsatt med olika former av underhållsarbete. En dryg uppgift var att såga läns och reparera trasiga koppel och kedjor. Så länge Laxen eldades med ved var det också ett

tidskrävande arbete att fylla förrådet för kommande säsongens behov. Dessutom skulle ångmaskinen ses över noga. Stora delar av maskineriet plockades ned och smordes in, slitna delar ersattes med nya. En gammal skeppare sade spontant apropå detta: "Jag vet inte varför dom gjorde så där. Det var väl inte alldeles nödvändigt jämt, men dom ville väl hålla oss med arbete."

Av arbetsbeskrivningarna att döma var jobbet ombord till stora delar tämligen monotont och rutinmässigt. Men det vore felaktigt att överbetona detta. Bitvis rymde vardagen också, liksom vanlig flottning, spänning och hasardmoment. Framför allt var det vädret som kunde göra arbetet osäkert. John Andersson, som varit skeppare en tid, berättade om en dylik episod:

Vi hade jämt mat med oss på båtarna och då gällde det att ta med sig så mycket att man visste att det räckte över natten också. För det var inte säkert att man kom hem i tid även om man bara hade ett släp att gå med. Det kunde bli sånt jädra väder att man hade göra hela natten med. Jaddå, det hände åtskilliga gånger det. Du vet fjärden var ju nästan en mil bred och när det satte igång och blåste nordlig vind, då kunde det bli ena väldiga vågor.

Det var en gång som vi just hade börjat och spela och så gick moringen sönder. Och det blev en sån fart på båten baklänges att linan snurra in sig i propellern. Då stod vi där, och bommen den drev upp på några holmar, så då fick jag lov att ta hjälp av en motorbåt. Dom fick komma till Gysinge och reda ut eländet och få på en ny wire. Dagen efter blåste det grymt också, men basen sa att vi var tvungna att försöka få bort timret annars skulle det ligga där och slå sönder alltihop. Jag sa ju att det inte fanns nån möjlighet i det där

vädret. Men vi försökte i alla fall och jag tror att halva bommen var kvar på holmen. Men basen han var nöjd för att vi hade fått bort en del av det. Sen blev det ju samling förstås, mycket arbete med att dra ihop allt lösvirke. En gång när förra skepparen körde så gick hela bommen upp i Sälgviken. Då fick dom hålla på hela vintern och frakta virke med traktor, ja gubbarna fick till och med skotta fram virket ur snön. Det var en förfärlig historia.

För att undvika olyckor i dåligt väder tvingades man ta noga hänsyn till materialets hållfasthet, flotets storlek samt vind- och strömförhållanden. Trots försiktighet har det vid flera tillfällen hänt att stora flot sprängts sönder på grund av hård blåst och då fick man som regel kalla in mycket extrapersonal för att rensa upp kring ständerna.

Det var också mycket viktigt att skepparen och det övriga manskapet kände till grundförhållandena i älven och visste hur framkomligheten påverkades av vatten-nivåskillnader. Under transport-sträckorna i den trånga passagen till och från sommaruppställnings-platsen i Gävan gällde det, som vi tidigare såg, för skepparen att bokstavligt talat hålla tungan rätt i mun. Det kunde också möta problem att ta sig upp till vinterförläggningen i Gysinge. År 1947, när vattenståndet var extremt lågt, var man tvungna att ge upp alla försök och låta båten övervintra ute på älven. (Berättelsen är hämtad ur Dalelvarnas flottningförenings minnesskrift - Strömkarlarna.)

Fortsättning från tidigare nummer på vår **LANTMÅTERIBERÄTTELSE**

Allmänna kassor

Kyrkokassan med en behållning af ungefär	2955,-
Skolkassan utgörande	4821,58
Stubb- eller Bibelfondskassan	923,39
Fattigkassan	2233,50
Sockenkassan	202,26
Soldatlegokassan är för närvarande endast	350,-
Skattkassan med en behållning af	90,-
Sockne Magasinet har kontant 2900 Rdr jemte	
800 tunnor råg och 700 tunnor korn, utgörande efter medelmarkegångspris 22818 Rdr, eller sammanräknat	25718,-
Summa	37293,73

Skolväsende

Fasta skolan färdigbyggd år 1848 af trä är stor och prydlig, med en rymlig och ljus skolsal, beräknad för minst 200 barn, jemte tvenne rum och kök för läraren, är belägen invid kyrkan. Läraren därstädes är examinerad och har man för afsikt att då nuvarande orgelnisten afgår, sammanslå skolläraren, orgelnist och klockaresysslor. Utom framtrakten är socknen indelad i fem skoldistrikter med lika många oexaminerade skollärare. Vannersjögränden, Hedens och Gammelsälls rotar, innefattande hela fd Forssbacka och Mackmyra allmänningar med undantag af Axsjön, hela det öfriga af socknens norra del, socknens södra del eller hela trakten söder om Dalelven och slutligen det femte distriktet, utgörande: Ölbo, Halsbo och Östveda byar, samt Ålbo, som äfven tidtals begagnar undervisningen i den fasta skolan, isynnerhet under den vackrare årstiden. Man har att vänta goda resultater

af detta särdeles väl organiserade skolväsende, synnerligast som nuvarande pastorsembete nitiskt motverkar den afvoghets anda för barnens skolgång, som ännu vidlårder socknens befolkning.

Fattigvård

För de fattige, hvilka förlidet år utgjorde 90 personer, af hvilka 17 voro inackorderade hos enskilde, betalar fattigvården mycket olika. Af de här ofvan upptagne 90 äro 73 att anse såsom tillfälligt hjälp behöfvande och erhålla i månader af mindre bidrag. För de 17 åter, som äro de egentligen utfattige, betalas i inackordering högst 100 Rdr, utgående i penningar. Något fattighus finnes ej. De fattigas antal har under senare åren bibehållit sig vid ungefärligen samma summa, som här ofvan är nämnd.

Boställen

Kyrkoherdebostället är beläget nära invid kyrkan, benämnes Sundby och består af 1 oförmedladt

mantal med alla åbyggnaderna i godt stånd, dels reparerade, dels ock å nyo uppförde. Karaktärshuset, en vacker och stor envåningsbyggnad, som kostat socknen omkring 20000 Rdr, har först förlidne år blifvit fulländad. Komministersbostället, beläget i Oppåkers by, en half fjerding väg från kyrkan, består af 3/5 oförmedlade mantal med i godt stånd varande byggnader.

Diverse Onera

Huru kostnaden för vägarnes underhåll årligen utgår, torde nära nog vara omöjligt att beräkna. Derom kan dock i allmänhet sägas att den i jemförelse med hela den öfvriga delen af Gestrikland, kan anses lindrig, emedan vägarne, nästan allmänt äro anlaggde å fast mark, dessutom sönderköras de ej så mycket genom forslandet af tungt gods. Den i tabellen upptagna summan är en förlidet år, verkställd kontant utbetalning för ombyggande af en bro på vägen emellan Hedesunda kyrka och Gysinge, till hvilken ombyggnad äfven Fernebo socken efter sitt skattetal bidragit. Öfver denna bro gården, nära Dalelven till Gysinge bruk och Fernebo löpande landsväg, hvilken år 1854 för första gången öppnades till allmänhetens begagnande, i stället för vägen genom Vannersjögränden, som var backig och af dålig beskaffenhet, och hvilken nu blifvit förlaggd, men dock ofta begagnas med skjuts mellan Rångsta och Rasbo gästgifvaregårdar, emedan den är något ginare.

Inom socknen ligger Rångsta gästgifvaregård, hvarifrån man till Fremlingshem i Årsunda har 1 3/8 mil, till Rasbo i Fernebo förbi Gysinge 2 1/2 mil, vägen öfver Gysinge broar till Söderåsbo i Nora 3 1/2 mil, och till Åby i Öster Wåla socken, vägen öfver Hedesunda Ön 3 1/4 mil. I öfrigt, utom förr upp-

tagna onera, kunna anföras, den för socknen dryga kronoskjuts, som på grundafföråldrad reglering utgöres i Gefle, hvarifrån skjutsas såväl till Trödje som Elfkarleby, och utgår dertill vanligen omkring 100 hästar om året, för hvilka, de få gånger lega kunnat ifrågakomma, betalas från 4 Rdr till 5 Rdr 50 öre, för hvarje skjuts. Såsom liggande vid sidan om de större farvägarna är socknen deremot obesvärad af inquarteringar.

De ordinarie soldatrotarnes antal inom socknen äro 59 och de extra

rotarne utgöra 4. Legan för soldat uppgår vanligen till 150 Rdr, någon gång till 180 Rdr, hvaraf största delen utbetalas då soldaten i roten insättes och det öfriga i terminer efter olika tjensteår. Står soldaten längre i tjenst än 30 år, betalar roten till honom 6 Rdr årligen. Soldaten aflönas med torpstuga och jordlägenheter, hvilket tilldelas honom efter första rekrytmötet. Jorden består vanligen af 8 kappland till gårdsplats, 4 kappland öppen åker och ett tunnlland odlingsjord till åker.

Äng till vidd och godhet så att 90 lispund ängeshö, derå årligen kunna skördas. Bete åt soldatens kreatur lemnas å hemmanens allmänna betesmark. Skog erhålles såväl till reparationer, som allt husbehof. Dessutom erhålles soldaten i årslön vanligen 3 å 3:50 Rdr och i hemkall 2 tunnor 20 kappar spannmål, hälften råg och hälften korn, 10 skålpund smör, 10 skålpund fläsk och 1 lispund salt kött.

En träta mellan far och son

Hedesunda och Österfärnebo lagtima ting

Fredagen den 14 mars 1856

Fd soldat Johan Eric Sundel i Ås hade utverkat stämning på sin son soldat Eric Sundell därstädes med yrkande om dennes fällande till ansvar för det han slagit och okvädat sin egen fader. När detta mål påropades inställde sig parterna personligen varjämte kronolänsman Carl Rudolf Norelius anmälde sig att å tjänstens vägnar föra talan i målet.

Johan Eric Sundel berättade att han och sonen på aftonen mellan klockan 7 och 8 allhelgonadagen den 5 november 1854 sammanträffat i bygatan. De hade gjort sällskap fram emot byn och när de stannade vid grinden till sonens hus hade denne frågat sin fader om han inte skulle upprätta bouppteckning efter sin avlidne hustru. Johan Eric Sundel svarade att han i det avseendet gjorde som honom behagade. Då hade sonen sagt att gör inte ni, så skall jag göra, ty nu är det jag som skall styra. Under dessa ord tilldelade han fadern en knuff så att denne föll omkull.

Sedan fadern rest sig upp hade sonen fattat tag i honom och dragit honom in på gården. Johan Eric Sundel hade då frågat om sonen tänkte döda sin egen fader och fått till svar att om det inte vore av aktning för Sveriges lagar skulle han mörda honom.

Tilltalade Eric Sundel, hörd över angivelsen, förnekade att han varit våldsam emot sin fader, men medgav att de sammanträffat på bygatan i Ås by på aftonen den 5 november 1854. När svaranden frågat sin fader när denne hade för avsikt att upprätta bouppteckningen efter sin hustru, fick han till svar att det inte angick honom. Då Eric Sundell till sin fader sade att han yrkade att en bouppteckning borde ske innan den tjuvkona som fadern tagit hem till sig, drog bort allt vad svarandens moder tjänat ihop, hade fadern ur sin ficka tagit upp en nyckel och med den slagit sonen i ansiktet. Från svarandens gård hade far och son gått till en i grannskapet boende fördelstagare Olof Olsson, där fadern åter gav sonen ett slag i ansiktet med samma nyckel och förklarade, att sonen inte skulle få

så mycket som ett stick efter honom.

Målsägaren till kännagav nu att han också vid andra tillfällen blivit överfallen med okvädningsord, vilket svaranden dock förnekade. Härefter anhöll målsägaren om vittnesförhör med ovannämnde Olof Olsson, dennes hustru Anna Olsdotter samt pigan Stina Olsdotter, vilka voro inkallade och här närvarande och fick avlägga vittneseden.

Vittnet Stina Olsdotter berättade att vid ett tillfälle sistlidne år, när målsägaren och svaranden stående på varsin sida om en gärdsgård, enligt hennes uppfattning i avsikt att utdela slag, hade svaranden hållit sin högra hand knuten under målsägarens näsa.

Vittnet Olof Olsson berättade att söndagen den 5 november 1854 omkring klockan 8 på aftonen, när han redan intagit sin nattbädd, hört stoj och skrik utanför sin gård. Strax därefter hade målsägaren och svaranden kommit in i vittnets stugurum grälade om en bouppteckning efter målsägarens hustru. Under det fortsatta grälet hade målsägaren beskyllt svaranden att

ha velat hänga upp honom på en grindstolpe, vilket svaranden förnekande. Det som vittnet mera kom ihåg från grälet var att svaranden till sin fader yttrade som orden föllo: "Ni skall göra reda för tio horor först innan Ni tager den elfte."

Vittnet Anna Olsdotter som var tillsammans med sin make i rummet där målsägaren och svaranden hade kommit in och grälat, berättade att när svaranden yrkat på en boupptecknings upprättande hade målsägaren svarat att han inte skulle göra det förrän det behagande honom. Svaranden hade då genmält såsom orden föllo: "Ni görväl ingen bouppteckning förrän tjuvkäringen och tjockhoran Ni tagit till Er drar bort allt vad Ni har." Målsägaren

förklarade då att det inte vore något som anginges svaranden och att denne icke skulle få det ringaste efter honom. I övrigt lämnade vittnet sammanställande berättelse som Olof Olsson.

På framställda frågor, förklarade vittnena att de aldrig sett svaranden slå målsägaren. Vittnesmålen upprepades och vidkändes av vittnena, vilka på begäran tilldelades 16 skilling banko vardera att utbetalas av Johan Eric Sundell som påkallat vittnesmålen.

Målet överlämnades till häradshövdingens prövning under yrkande av åklagaren om ansvar å Eric Sundell för det han smädat sin fader. Utslag i målet kommer att meddelas på sista rättegångsdagen den 29 april.

Tisdagen den 29 april 1856

Häradsrättens utslag:

Då tilltalade Eric Sundell nekat att han vid något tillfälle slagit eller annorledes kroppsligen misshandlat sin fader, och någon bevisning därom icke i målet förebringats, varder tilltalade Eric Sundell från åtalet i den delen frikänd. Men all den stund tilltalade Eric Sundell inför häradsrätten erkänt vad i målet hörda vittnen intygat, att han på aftonen söndagen den 5 november 1854, medansabbaten innevar, fällt smädeord emot sin fader, har han gjort sig skyldig till straff av 18 dagars fängelse vid vatten och bröd för smädeorden samt göra fadern offentlig avbön. För sabbatsbrott skall Eric Sundell plikta 10 riksdaler och 30 skilling banko, eller i ena bot undergå 20 dagars fängelse vid vatten och bröd, varefter avbönen inför häradsrätten kommer att ske. Därutöver skall Eric Sundell gälda vittnena med 30 skilling banko.

Julmarknad

Årets julmarknad är förlagd till Stavgården, Åsudden.

Söndagen den 6 december kl 13.00 öppnas marknaden.

Det blir som vanligt brödförsäljning, kaffeservering, lotterier, underhållning m m.

Några av ortens hantverkare säljer sina alster. Gåvor till marknaden emottas tacksamt.

VÄLKOMNA !

RUSCH KRING BUSTJEN

Julfest för hela familjen ordnas i sedvanliga former Trettondag Jul, onsdagen den 6 januari kl 14.00

Lokal är Folkets hus, f d NTO-lokalen.

VÄLKOMNA !

Wahlmans buss i Årsunda

kommer att anordna en resa till MAINAU och RHENDALEN under våren 1993.

Resan kommer att omfatta 8 dagar.
Intresserade kan anmäla sig till Birgit Kvist,
tfn 0291 - 104 21.

En lämplig julklapp är

Henning Perssons omtyckta bok
"Kors och tvärs i Hedesunda"

Den kostar 175 kr och säljs av Birgit Kvist,
tfn 104 21, Smevägen 5, Sven Qvist, tfn
108 41, Stationsvägen 25, Ruben Quist, tfn
107 21, Skomakarvägen 27 C, även tfn
026 - 65 14 20, S. Kungsgatan 44, Gävle
samt av CENTRUMBUTIKEN.

Årsavgiften 1992

De medlemmar, som ännu inte betalat årsavgiften - 25 kr. per medlem - ombedjas vänligen göra detta snarast på bifogat inbetalningskort.